

The Gleaner

Vol 22 (1999)

Άγνωστο ή ανύπαρκτο επώνυμο του Νικοδήμου του Αγιορείτη;

Κ. Γ. Πιτσάκης

doi: [10.12681/er.193](https://doi.org/10.12681/er.193)

To cite this article:

Πιτσάκης Κ. Γ. (1999). Άγνωστο ή ανύπαρκτο επώνυμο του Νικοδήμου του Αγιορείτη;. *The Gleaner*, 22, 270–272. <https://doi.org/10.12681/er.193>

καὶ ἐνίσχυε προφανῶς τὶς θέσεις τοῦ Βούλγαρη, δὲν ὑπάρχει στὸ ἐλληνικὸ πρωτότυπο, τὸ ὁποῖο εἶχαμε ὑπόψη μας. Δὲν εἴμαστε ὅμως σίγουροι πρὸς τὸ παρὸν ἂν ὄντως πρόκειται περὶ μεταγενέστερης προσθήκης στὴ γαλλικὴ μετάφραση τῶν *Στοχασμῶν*. Πιθανὸν δὲ εἶναι ἡ παράλειψη αὐτὴ νὰ ὀφείλεται στὸ γεγονός ὅτι στὰ σωζόμενα γνωστὰ ἐλληνικὰ πρωτότυπα λείπει ἡ σελίδα τοῦ τίτλου· ἐνδεχομένως δὲ νὰ λείπει μαζὶ τῆς καὶ τὸ τελευταῖο φύλλο τοῦ ἔργου, ὅπου ὑπῆρχε καὶ τὸ ἐν λόγῳ παράθεμα τοῦ Leibniz. Τέλος, στὸ γαλλικὸ τίτλο τοῦ ἀντιτύπου τοῦ Göttingen (βλ. ἐδῶ, σ. 266) ὑπάρχει ἐπίσης καὶ ἡ ἀκόλουθη χειρόγραφη σημείωση ἐνὸς ἀγνώστου κατόχου τοῦ ἔργου, πιθανῶς δὲ τοῦ ἴδιου τοῦ Asch: «Aus dem Griechischen des Eugenios übersetzt». Ἐδῶ πρόκειται γιὰ σαφῆ ἀναφορὰ στὴ γαλλικὴ μετάφραση ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸ πρωτότυπο τοῦ Εὐγενίου Βούλγαρη.²⁷

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Ν. ΜΑΚΡΙΔΗΣ

ΑΓΝΩΣΤΟ ἢ ΑΝΥΠΑΡΚΤΟ ΕΠΩΝΥΜΟ ΤΟΥ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΗ;

ΣΤΗ ΓΝΩΣΤΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗ *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον* τοῦ Βασιλείου Στεφανίδου (χρησιμοποιοῦ τὴ μεταθανάτια τέταρτη ἐκδοση, Ἀθήνα 1978, ἀνατύπωσιν ἐκ τῆς ἀναθεωρημένης ὑπὸ τοῦ συγγραφέως δευτέρας ἐκδόσεως τοῦ ἔτους 1959), καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ὅπου μνημονεύεται ὁ Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης (σ. 717, σ. 770-771), τὸ ὄνομά του συνοδεύεται ἀπὸ ἓνα ἀμάρτυρο ἄλλως, ὅσο γνωρίζω, ἐπώνυμο, τὸ ὁποῖο μάλιστα προτάσσεται ἐκεῖ τοῦ κοινοῦ προσωνυμίου («Ἀγιορείτης»): *Νικόδημος Χαγκαρίτης ἢ ὁ Ἀγιορείτης*. Ἐχομε πράγματι ἐδῶ ἓνα νέο, ἄγνωστο κατὰ τὰ λοιπὰ, ἐπώνυμο τοῦ Νικοδήμου¹ (τοῦ ὁποίου πάντως τὸ πραγματικὸ οἰκογενειακὸ ὄνομα Καλιβούρτζης, στὶς διάφορες παραλλαγές του,² παραδίδεται μὲ ἀσφάλεια); καί, στὴν περι-

27. Ἴσως ἡ ἀπλὴ αὐτὴ ἀναφορὰ τοῦ ὀνόματος «Eugenios» ἔγινε ἀφορμὴ νὰ ἀποδοθεῖ τὸ ἔργο αὐτὸ (στὸν κατάλογο τῆς Κρατικῆς καὶ Πανεπιστημιακῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Göttingen) ἐσφαλμένα στὸν μητροπολίτη Κιέβου καὶ Γαλιτίας Εὐγένιο (Evgenii), κατὰ κόσμον Evfimii Alekseevich Bolkhovitinov (1767-1837), ἓναν φίλο καὶ μετέπειτα βιογράφο τοῦ Βούλγαρη.

1. Οἱ συγγραφεῖς ποὺ ἐπαναλαμβάνουν τὴ μνεῖα αὐτὴ φαίνεται νὰ ἀντιμετωπίζουν τὸ Χαγκαρίτης μᾶλλον ὡς μία μορφή ἐπώνυμου ἢ κοσμικοῦ προσωνυμίου τοῦ Νικοδήμου, παρὰ ὡς μοναστικὸ προσωνύμιον προερχόμενον εἴτε ἀπὸ τὸ ὄνομα κάποιου μοναστηριακοῦ ἰδρύματος ἐγκαταβίωσής του εἴτε ἀπὸ κάποια μοναστικὴ ιδιότητα· ἄλλωστε δὲν φαίνεται νὰ ὑπάρχει, στὸ Ἅγιον Ὄρος ἢ ἄλλου, ὄνομα ἀπὸ τὸ ὁποῖο θὰ μπορούσε νὰ προέλθει τέτοιο προσωνύμιον.

2. Καλλ(λ)ιβούρτζης, Καλλ(λ)ιβούρτσης. Ὁ Μανουὴλ Γεδεών, *Ἀγιοποιήσεις*:

πτωση αὐτή, ποιά εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ Στεφανίδη; Τὴν ἐπισήμανση ὀφείλω σὲ ἔγκριτο σύγχρονο ἐρευνητὴ τοῦ ἔργου τοῦ Νικοδήμου, καὶ κυρίως τῶν κωνομικοῦ περιεχομένου συγγραφῶν του, κατ' ἐξοχὴν βέβαια τοῦ Πηδαλίου, τὸν μητροπολίτη Σουηδίας κ. Παῦλο (Μενεβίσογλου).

Τὴ μνεία αὐτὴ εἶχε ἐντοπίσει καὶ ὁ C. Papoulidis, «Nicodème l'Ha-giorite (1749-1809)», *Θεολογία* 37 (1966) 300 σημ. 18 [καὶ σὲ χωριστὴ ἀνατύπωση, Ἀθήνα 1967, σ. 8-9], ὁ ὁποῖος σημειώνει τὸ ἀξιοπεριεργό τῆς μαρτυρίας, χωρὶς καὶ νὰ προτείνει ἐρμηνεία τῆς: «Curieusement, Stephanidis dans la seconde édition³ de son *Histoire Ecclésiastique*, Athènes 1959, pp. 770-771 rapporte l'építète Chancaritis» [δὲν ἐπιχειρῶ διορθώσεις στὴν, οὕτως ἢ ἄλλως, πολὺ κακὴ ἐμφάνιση τοῦ γαλλικοῦ κειμένου· ἡ διδασκαρὶκὴ διατριβὴ τοῦ ἴδιου, *Saint Nicodème l'Ha-giorite (1749-1809): sa vie, son époque et son œuvre*, παραμένει, ὅσο γνωρίζω, ἀδημοσίευτη: βλ. αὐτόθι, σ. 298]. Ἀργότερα ὁ Βασ. Θ. Κοντοβάς, «Ἡ περὶ μνημοσύνων ἔρις καὶ ἡ διδασκαλία περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς ψυχῆς μετὰ θάνατον», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 71 (1988) 566, στὰ «Βιογραφικὰ σημειώματα περὶ τῶν ἡγετῶν τῆς κινήσεως» [= τῶν Κολλυβάδων], θέτει ὡς ὑπότιτλο τοῦ οικείου σημειώματος: «Νικοδημος Χαγκαρίτης-Ἀγιορείτης», ἀντλώντας προφανῶς ἀπὸ τὸν Στεφανίδη, ἀλλὰ χωρὶς καμία ἀναφορὰ ἢ ἐπεξήγηση, ἐνῶ στὸ κείμενό του μνημονεύει, ὀρθά, μόνον τὸ γνωστὸ οἰκογενειακὸ ὄνομα τοῦ Νικοδήμου: «κατὰ κόσμον Νικόλαος Καλλιβούρτζης». Πρόσφατα, τέλος, ὁ Π. Β. Πάσχος, «Ὁ ἅγιος Νικόδημος Ἀγιορείτης ὡς ἀγιολόγος», *Ἐκκλησία* 70 (1993) 630 σημ. 1, μνημονεύοντας τὸ οἰκογενειακὸ ὄνομα Καλλιβούρτζης ἢ Καλλιβούρτσος, σημειώνει: «Σπανιώτερα κάπως ἀναφέρεται καὶ ὡς Καλλισούρτζης ἢ Χαγκαρίτης», μὲ παραπομπὴ στὸν Στεφανίδη καὶ στὸν Παπουλίδη, ἡ ὁποία ἀφορᾷ ὁμῶς μόνον στὸ δεῦτερο ὄνομα.

Καὶ τὸ μὲν Καλλισούρτζης ἀσφαλῶς δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ. Ἡ μορφή αὐτὴ, ὑπὸ τὴν ὁποία φέρεται τὸ ἐπώνυμο τοῦ Νικοδήμου στὸ οικεῖο ἄρθρο τῆς *MEE* 18, σ. 301 ποὺ ὑπογράφεται ἀπὸ τὸν Τ[ρύφωνα] Ε. Ε[ὐαγγελίδη], ἔχει προφανῶς προκύψει ἀπὸ ἀπλή, καὶ «παλαιολογικὰ» εὐεξήγητη, τυπογραφικὴ παρανόηση ἐνὸς β τοῦ χειρογράφου ὡς σ, στὸ γνωστὸ ἐπώνυμο Καλλιβούρτζης. Ἀλλὰ τὸ Χαγκαρίτης τοῦ Στεφανίδη (ἀφοῦ εἶναι βέβαιο ὅτι πηγὴ ὄλων τῶν νεώτερων σχετικῶν ἀναφορῶν εἶναι μόνον ὁ Στεφανίδης);

Δὲν ἔχω καμία σοβαρὴ ἀμφιβολία ὅτι πρόκειται γιὰ ἀνύπαρκτο ὄνομα. Ὁ τρόπος κατὰ τὸν ὁποῖο προσέκυψε μοῦ φαίνεται σαφές. Ὁ Στεφανίδης κάποτε εἶχε κάπου καταγράψει, πιθανῶς σὲ βιβλιογραφικὴ ἀναφορὰ, τὴν ξενόγλωσση μεταγραφὴ τῆς συνήθους μορφῆς τοῦ ὀνόματος τοῦ

τὸ καθεστῶς τῆς ἐν ἁγίοις συναριθμήσεως, *Θεσσαλονίκη* 1984, σ. 27 γράφει: Καλλιβούρτσος.

3. Πράγματι πρόκειται γιὰ προσθήκη στὴ δευτέρη ἐκδοσὴ (Ἀθήνα 1959) τῆς *Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας* στὴν πρώτη ἐκδοσὴ (Ἀθήνα 1948, σ. 661 καὶ 710, ἀντίστοιχα) ὁ Νικόδημος μνημονεύεται ἀπλῶς ὡς «ὁ Ἀγιορείτης».

Νικοδήμου: Nikodemos Hagiorites (πρβ. και στη βιβλιογραφία που περιέχεται στη σ. 744, ή σ. 685 της πρώτης έκδοσης, της *Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας*: Nicodemus Hagioritis). Στο δελτίο του ἡ λέξη Hagiorites, κακὰ σημειωμένη κατὰ τὴν ἀντιγραφή ἢ ἀπλῶς, τὸ πιθανότερο, βιαστικὰ γραμμένη καὶ δυσανάγνωστη, φαινόταν κάπως σὰν Hagarites. "Ὅταν ὕστερα ἀπὸ καιρὸ (;) ὁ Στεφανίδης χρησιμοποίησε τὶς σημειώσεις του κατὰ τὴν ἐπεξεργασία τῆς δεύτερης ἐκδοσης τῆς *Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας*, εἶχε πλέον λησμονήσει τὴν προέλευση τῆς περιεργῆς λέξης τοῦ δελτίου του, καί, σὲ μιὰ στιγμή ἀπροσεξίας πού δὲν τοῦ ἐπέτρεψε νὰ κάνει ἀμέσως τὴ σύνδεση μὲ τὴ λέξη «Ἀγιορείτης», πίστεψε ὅτι εἶχε κάπου βρεῖ καὶ σημειώσει στὸ παρελθόν, ἀπὸ ξενόγλωσσο κείμενο, τὸ ἐπώνυμο τοῦ Νικοδήμου. Δὲν εἶχε παρὰ νὰ τὸ («παναμεταγράψει») στὰ ἑλληνικά: Hagarites > Χαγκαρίτης. Ἡ παραδρομὴ πέρασε ἔκτοτε ἀπαρατήρητη.

K. Γ. ΠΙΤΣΑΚΗΣ

ΓΙΑ ΤΟ ΒΑΡΕΛΙ ΤΟΥ ΡΗΓΑ

ΤΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΑΥΤΟ ἀναφέρεται σὲ δημοσίευμα τοῦ κ. Κώστα Σαρδελῆ στὸ *Ρόπτρο τοῦ Βόλου*, 8 (Μάρτιος-Ἀπρίλιος 1994) 26-27: «Ὁ Θεὸς ὁπόταν θέλει ἔξαφνα τὸν Ρήγα στέλλει».

Ὁ κ. Κώστας Σαρδελῆς, παρουσιάζοντας τὸ θέμα του, γράφει: «αὐτὲς τὶς μέρες ψάχνοντας τὴν ἐφημερίδα *Αἰὼν* βρῆκα μιὰ παράδοση γιὰ τὸ Ρήγα τὸ Βελεστινῆ, πού ἴσως νὰ εἶναι ἄγνωστη ἢ ἐλάχιστα γνωστή, γι' αὐτὸ θεώρησα σκόπιμο νὰ τὴν ἀποθησαυρίσω. Μιὰ φορά, λέει ἡ παράδοση, πού ὁ Ρήγας κυρβόταν, γιατί τὸν δίωκαν, βρέθηκε στὴν ἀνάγκη νὰ ἐπισκεφθεῖ κάποιο φίλο του, πού ἦταν ἐκεῖ κοντά, καὶ σοφίστηκε νὰ μπεῖ σ' ἓνα βαρέλι καὶ νὰ τὸ κυλήσει ὡς τὸ φίλο του. Ἔτσι κι ἔκαμε, καὶ μάλιστα μὲ ἐπιτυχία». Ἡ ἐφημερίδα δίνει στὸ φ. τῆς 3.1.1875, σ. 3, τὸ τρίστιχο πού θεωρεῖ ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὴν παράδοση αὐτή:

Ὁ Θεός, ὁπόταν θέλη,
ἔξαφνα τὸν Ρήγα στέλλει
σ' ἓνα στρογγυλὸ βαρέλι·

καὶ στὸ φ. τῆς 9.1.1875, σ. 4, τὴν τετράστιχη παραλλαγή:

Ὁ Θεός ὁπόταν θέλη,
διὰ τ' ἀπειρά του τέλη,
ἔξαφνα τὸν Ρήγα στέλλει
σ' ἓνα στρογγυλὸ βαρέλι.

Καὶ συμπεραίνει ὁ κ. Σαρδελῆς:

«Βέβαια ὁ Ρήγας εἶναι μιὰ θρυλικὴ μορφή τοῦ ἐν αἰχμαλωσίᾳ, ἀλλὰ